

DOPRINOS VARAŽDINSKIH GRAĐANSKIH DRUŠTAVA KULTURNOME ŽIVOTU VARAŽDINA OD 1918. DO 1929. GODINE

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata kulturni život Varaždina u punom je zamahu. Tome su posebice doprinijela varaždinska građanska društva održavanjem koncerata, priredaba i proslava te obilježavanjem značajnih godišnjica. U radu se na temelju muzejske i knjižnične građe te članaka tadašnjih novina Hrvatskoga jedinstva, Hrvatskoga prava, Narodnoga jedinstva, Naših pravica, Slobodnoga gradjanina i Volje naroda daje pregled kulturnih događaja u Varaždinu koje su organizirala varaždinska građanska društva u prvom desetljeću nakon Velikoga rata. Naglasak je stavljen na najznačajnija kulturna društva i društva koja su imala sekcije zadužene za kulturnu djelatnost. To su Hrvatsko pjevačko društvo „Vila“, Hrvatsko radničko pjevačko društvo „Vijenac“, Hrvatski sokol u Varaždinu i Sokolsko društvo Varaždin, Hrvatski akademski ferijalni klub „Tomislav“ i Pjevačko društvo „Tomislav“, Radničko naobrazbeno društvo „Sloboda“ i Varaždinsko muzealno društvo.

POLITIČKE I GOSPODARSKE PRILIKE U VARAŽDINU OD 1918. DO 1929. GODINE

Varaždin je kao dio Države Slovenaca, Hrvata i Srba ujedinjen s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918. godine. Novonastala politička situacija utjecala je na gospodarske prilike u gradu. Posljedice rata osjećale su se u prvim godinama nakon njegova završetka u porastu cijena i opskrbi hranom, a posebice je bila prisutna oskudica namirnica. Varaždin je

bio industrijski grad razvijene tekstilne industrije, pa su radnici u velikoj mjeri osjećali posljedice gospodarske krize.¹ Politička se situacija nije umirila ni u narednim godinama potaknuta gospodarskim problemima koje gradska vlast nije mogla riješiti. Grad je potresala kriza vlasti koja je kulminirala u siječnju 1927. godine kada je raspušteno gradsko zastupstvo i vlast je preuzeo žandarmerijski potpukovnik.² Iako je obnovljeno održavanje gradskih izbora, takvo stanje nije dugo potrajalo jer je već u siječnju 1929. godine kralj Aleksandar I. Karađorđević proglasio diktaturu.

KULTURNE PRILIKE NAKON PRVOGA SVJETSKOG RATA I VARAŽDINSKA GRAĐANSKA DRUŠTVA

Političke i gospodarske (ne)prilike nisu pogodovale kulturnom razvoju i napretku. Prvi svjetski rat umanjio je razvoj kulturnog života Varaždina, no on je ipak bio prisutan. U tome je razdoblju značajno djelovanje Gradskog kazališta u Varaždinu koje je publici nudilo koncerte, operete i drame. U gradu je otvoren Kinematograf „Tomasijev kino“ koji je prikazivao europske filmove. Umjetnik Ivo Režek održao je izložbe svojih radova 1917. i 1919. godine. Većina varaždinskih građanskih društava nije djelovala tijekom rata, ali neka su ipak nastavila s radom. Hrvatski akademski ferijalni klub „Tomislav“, Varaždinska gimnazijska mladež i Prvi hrvatski vatrogasni zbor u Varaždinu djelovali su u smanjenom obliku, ali nisu u potpunosti obustavljeni. Organizirale su se plesne zabave i koncerti, koji su najčešće bili u dobrotvorne svrhe, te pučka predavanja raznovrsne tematike.³ Takvo je stanje trajalo do 15. siječnja 1918. godine kada je banskom

¹ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Socijalna struktura stanovništva i položaj radnih slojeva između dva rata“, *Varaždinski zbornik 1181. – 1981.*, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. godine povodom obilježavanja 800. godišnjice grada, urednik Andre MOHOROVIČIĆ, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Skupština općine Varaždin, Varaždin, 1983., 563–565.

² Đurđica CESAR, „Pregled povijesti Varaždina u prvoj polovici dvadesetog stoljeća“, *Franjo Košćec i njegovo djelo 1882. – 1968.*, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 13. i 14. studenoga 2008. godine u Varaždinu, urednici Miroslav ŠICEL i Branko SPEVEC, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin – Gimnazija Varaždin – Gradski muzej Varaždin – Hrvatsko entomološko društvo, Zagreb – Varaždin, 2008., 6–7; Magdalena LONČARIĆ, *Politički i stranački život Varaždina 1861. – 1941.*, katalog izložbe s kronološkim pregledom važnijih političkih zbivanja, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 1994., 38.

³ Ana KANIŠKI, „Kulturni i umjetnički život grada Varaždina za Prvoga svjetskog rata“, *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. – 1918.*, zbornik radova sa znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Varaždinu 3. i 4. srpnja 2014. godine, glavni urednik Stjepan DAMJANOVIĆ, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Zagreb – Varaždin, 2014., 317–332.

naredbom zabranjeno održavanje plesnih zabava u javnim lokalima.⁴ Završetak rata i ulazak u novu državu donosi promjene u društvu i mentalitetu ljudi.⁵ Vidljiv je kulturni razvoj u gradu i obnavljanje djelatnosti društava.

Varaždinska građanska društva, koja su u najvećoj mjeri obilježila kulturni život Varaždina u prvom desetljeću jugoslavenske državne zajednice, su Hrvatsko pjevačko društvo „Vila“, Hrvatsko radničko pjevačko društvo „Vijenac“, Hrvatski sokol u Varaždinu i Sokolsko društvo Varaždin, Hrvatski akademski ferijalni klub „Tomislav“ i Pjevačko društvo „Tomislav“, Radničko naobrazbeno društvo „Sloboda“ i Varaždinsko muzealno društvo. Društva, koja nisu bila isključivo kulturne naravi, imala su različite odjele posvećene kulturi, primjerice glazbene sekcije. Priređivanjem koncerata, plesova i raznih manifestacija oživjela su grad.⁶

HRVATSKO PJEVAČKO DRUŠTVO „VILA“

„Vila“ je osnovana na inicijativu aktivnog kulturnog djelatnika grada Varaždina Dragutina Antoleka Oreška 1875. godine.⁷ Odbor Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ već je u studenome 1918. godine pozvao svoje stare članove u prostorije Narodne čitaonice u kazalište na dogovor oko obnavljanja rada nakon rata. Budući da su ostali bez velikog broja članova, u pozivu stoji želja da se

⁴ „Zabrana održavanja plesnih zabava“, *Hrvatsko pravo*, 2. veljače 1918., br. 5, str. 4.

⁵ Branko SVOBODA opisuje kako je dočekan završetak rata u Varaždinu: „Dolaze dani slavlja i pobjeda. Nikad Varaždin ne dočeka veće slave i radosnijih dana. Nikad se u njemu toliko ne probudi patriotski zanos i narodno oduševljenje, koliko za listopadskih dana 1918. godine. Cio je grad na nogama, sve nestrpljivo očekuje posljednje vijesti sa bojišta i iz revolucionarnog Zagreba. U svakom se srcu javlja neki viši sveti osjećaj, da u naše stare domove i mirne ulice ulazi nešto novo, nešto veliko i veličanstveno. Sve predosjeća, da je ono neizmjereno kao vječnost i široko kao nebotočne visine, što ulazi u nas – ona zlatna, ona stoljeća i stoljeća snivana i željkovana Sloboda.“ (Branko SVOBODA, *Sokolstvo u Varaždinu 1877. – 1923.*, Sokolsko društvo, Varaždin, 1923., 74).

⁶ Najave i izvještaji događanja povodom poklada 1919. godine opisani su riječima koje najbolje dočaravaju s koliko su žara varaždinska građanska društva i građani dočekali kraj rata te slobodu u obilježavanju praznika i obljetnica: „Ove godine osobito razveseli koledar sve vesele ljude, koji vole zabave i razonodjenja, jer nam je pružio dugo, gotovo nepregledno dugo doba poklada. K naš grad, u kojem je za četiri i po ratnih godina i najljućeg ropstva, gotovo sav društveni život zamro, probudio se i živo razmahao u prvoj slobodnoj godini. Još nije ni po pokladnog vremena prošlo, a zabava na sve strane, plesova i igranka dnevno. Nekoja naša društva već prirediše nekoliko uspjelih i zabavnih večeri, a bit će toga i još više.“ („Poklade“, *Volja naroda*, 13. veljače 1919., br. 7, str. 3).

⁷ Rudolf HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Grad Varaždin, Varaždin, 1993., 616–618; Vladimir HUZJAN, Ana ŠKRILJEVEČKI i Spomenka TEŽAK, autori biografskih jedinica u *Krešimir Filić, Povijesni natpisi grada Varaždina*, urednici Vladimir HUZJAN i Spomenka TEŽAK, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Gradski muzej Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2017., 209.

Društvu pridruže *svi prijatelji hrvatske pjesme* kako bi *pomlađenim silama uskrisili našu „Vilu“*.⁸ Društvo je dalo tiskati oglase kojima traži nove članove nakon obnove rada.⁹ Pozivi „Vile“ urodili su plodom. U redove Društva pristupili su novi članovi, među njima posebice varaždinski trgovci poput Viktora Deutscha, Julija Schwarza i Hinka Mosesa.¹⁰ Glavnoj skupštini Društva, koja je održana u siječnju 1919. godine u gradskoj vijećnici, prisustvovalo je četrdeset i četvero članova. Za svoje su aktivnosti dobili na korištenje prostorije u gradskom kazalištu.¹¹

Kao pjevačko društvo najviše je doprinijelo kulturnome životu koncertima koje je redovito održavalo narednih godina povodom raznih prigoda. Tradicionalno je priređivalo koncerte povodom obljetnica, blagdana i praznika, primjerice poklada i Silvestrova. Godine 1925. „Vila“ je održala *Silvestrovo veče* u kazališnoj restauraciji prilikom čega su se njezini članovi *šaljivom i veselom pjesmom obračunali sa starom godinom i dobrom kapljicom pospješili osvit Nove godine*.¹² Budući da je uživalo glas vrlo uglednoga društva, redovito je pozivano da svojim prisustvom uveliča svečanosti drugih udruženja, primjerice upućen mu je poziv na svečanu proslavu tisućugodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva u Zagrebu 1925. godine.¹³ Savez hrvatskih pjevačkih društva u Zagrebu uvrstio je „Vilu“ među ponajbolja savezna društva.¹⁴ Novine pozitivno pišu o njihovim koncertima koje karakterizira dobra posjećenost i visoka kvaliteta izvođenja.¹⁵ Društvo je redovito

⁸ „Domaće vijesti“, *Volja naroda*, 28. studenoga 1918., br. 24, str. 4: u pozivu „Vile“ stoji: „Kad je buknuo rat, obustavljeno je bilo djelovanje svih društava, pa tako je i naša „Vila“ zamuknula. Većina pjevača otišli su na ratište, jedan od ponajboljih, financ. perovodja, Malin, poginuo je, a nekoji čame jošte sad u sužanjstvu, te se nijesu vratili svome domu. Na nama je, starim pjevačima, da probudimo našu „Vilu“ oda sna – da je prenememo, da nam se opet javi i da nam zapjeva divnu pjesmu slobode, pjesmu uskrsnuća naroda hrvatskoga.“

⁹ Gradski muzej Varaždin (dalje GMV), inv. br. GMV 71869, Tiskani oglas (Poziv) Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“, Varaždin, 1918. godina.

¹⁰ GMV PO 3731, Pristupnica Hrvatskom pjevačkom društvu „Vila“, Hinko Moses kao član utemeljitelj, Tiskara Platzer, Varaždin, 10. prosinca 1918. godine; GMV PO 3729, Pristupnica Hrvatskom pjevačkom društvu „Vila“, Julio Schwarz kao član utemeljitelj, Tiskara Platzer, Varaždin, 13. prosinca 1918. godine; GMV PO 3728, Pristupnica Hrvatskom pjevačkom društvu „Vila“, Lazar Viktor Deutsch kao član utemeljitelj, Tiskara Platzer, Varaždin, 10. prosinca 1918. godine.

¹¹ „Glavna skupština hrv. pjevačkog društva ‘Vile’“, *Volja naroda*, 30. siječnja 1919., br. 5, str. 2.

¹² „Hrv. pjev. društvo „Vila“, *Narodno jedinstvo*, 31. prosinca 1925., br. 33, str. 2.

¹³ GMV PO 3571, Dopis Društva Hrvatica Katarina grofica Zrinski Hrvatskom pjevačkom društvu „Vila“ u Varaždinu s pozivom na prisustvovanje proslavi tisućugodišnjice Hrvatskog Kraljevstva u Zagrebu, 15. listopada 1925. godine; GMV PO 3568, Poziv Hrvatskom pjevačkom društvu „Vila“ na svečano otvaranje Kulturno-historijske izložbe grada Zagreba koju je priredio Odbor zagrebačkih Hrvatica povodom tisućugodišnjice Hrvatskog Kraljevstva, 29. rujna 1925. godine.

¹⁴ „Hrv. pjevačko društvo ‘Vila’ u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 1. srpnja 1926., br. 25, str. 3.

¹⁵ „Koncerat ‘Vile’“, *Slobodni građanin*, 18. prosinca 1920., br. 67, str. 3: u izvještaju s koncerta stoji: „Na dne 4 o. mj. svojim koncertom „slavenskih zbornih kompozicija“ pružilo je hrvatsko pjevačko društvo „Vila“ i opet mali glazbeni užitak nama Varaždincima. Čedno ovo naše miljenče

priredivalo koncerte izvan Varaždina, primjerice gostovalo je u Čakovcu, Varaždinskim Toplicama, Plitvičkim Jezerima i Gospiću.¹⁶

Najveću je svečanost „Vila“ organizirala povodom pedesete godišnjice svojeg djelovanja. *Narodno jedinstvo* posvetilo je čitav novinski stupac toj proslavi u kojem se osvrnulo na dosadašnji rad Društva. Navode da je „Vila“ isključivo lokalno društvo koje svojim radom doprinosi društvenome životu u gradu bez politike te vjerskih i staleških razlika. Naročito su pohvalili njezinu narodno-prosvjetnu djelatnost, koja se ostvaruje propovijedanjem narodne riječi u govoru i pjesmi te buđenjem narodne svijesti, što smatraju najvećom zaslugom „Vile“. Naglašavaju da „Vila“ nije samo pjevačko društvo nego narodno-kulturno u najširem smislu te da u ovo 50 godina nije bilo u životu hrvatskog naroda znatnijeg događaja koji nije naša „Vila“ dostojnim načinom proslavila ili sudjelovala u proslavi.¹⁷ Svečana proslava pedesete godišnjice „Vile“ odvijala se na Duhove 31. svibnja i 1. lipnja 1925. godine pod pokroviteljstvom zagrebačkog nadbiskupa Antuna Bauera, a uveličala su ju gostujuća i varaždinska društva.¹⁸ Sastojala se od mimohoda gradom, svečane svete mise, svečane matinee (smotre), čiji je dio bila kantata *Kameni svatovi* prema stihovima Augusta Šenoe na glazbu Vjekoslava Rosenberg-Ružića, koji je prisustvovao proslavi, pučke svečanosti i polaganja vijenaca na grobu Ivana Padovca na gradskom groblju.¹⁹

Nekoliko puta Društvo je doživjelo prekid u radu. Tijekom 1923. godine privremeno nije djelovalo pa su njegove prostorije u kazališnoj zgradi ustupljene Društvu „Vijenac“.²⁰ Godine 1927. ponovno su smanjili rad. Novine pišu o mogućem raspadu Društva, ali ono je i dalje djelovalo i održavalo koncerte, no u

„Vila“ razvilo se u zadnje vrijeme ozbiljnim i svjesnim nastojanjem svoga vodje prof. Tomislava Miškulina i neobičnom revnošću i predanošću svojih vrijednih članova do jednog mogu reći savršenstva.“

¹⁶ GMV 59158, Raspored koncerta Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ u Plitvičkim Jezerima i Gospiću, Tiskara Stifler, Varaždin, 1926. godina; GMV 59167, Program koncerta Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ u Čakovcu, Tiskara Platzer, Varaždin, 7. veljače 1926. godine; GMV 60674, Raspored vokalnog koncerta Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ u Varaždinskim Toplicama, Narodna tiskara Bogdana Svobode, Varaždin, 1926. godina.

¹⁷ JELSKI, „Proslava 50-godišnjice pjev. društva „Vile“ u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 21. svibnja 1925., br. 1, str. 3.

¹⁸ U GMV-u se čuva Poziv na učešće u proslavi 50. obljetnice Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ upućen Društvu „Tomislav“ (GMV KPO 9787) i Zahvala Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ Društvu „Tomislav“ na učešću u proslavi 50. obljetnice njihova djelovanja (GMV KPO 9783).

¹⁹ GMV 60671, Raspored događanja povodom proslave 50. godišnjice Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“, Narodna tiskara Bogdana Svobode, Varaždin, 1925. godina; Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, Raspored svečane matinee u proslavu 50. godišnjice Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ u Varaždinu 31. svibnja 1925. godine; Krešimir FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, Muzička škola Varaždin, Varaždin, 1972., 267.

²⁰ „Skupština gradskog zastupstva“, *Narodno jedinstvo*, 5. svibnja 1923., br. 18, str. 5.

znatno manjem opsegu nego prijašnjih godina, a jenjava i zanimanje javnosti za njihove koncerte.²¹ Od 1928. godine do 6. siječnja 1929. godine nema najava samostalnih koncerata „Vile“ u novinama. Društvo je sudjelovalo u priredbama drugih udruženja, održavalo je godišnje skupštine te tradicionalna događanja, primjerice *Silvestrovu večer*.²² Krešimir Filić u *Glazbenome životu Varaždina* zaključuje da aktivnosti Društva u tome razdoblju slabe zbog gubitka interesa članova za probama i nastupima.²³

HRVATSKO RADNIČKO PJEVAČKO DRUŠTVO „VIJENAC“

Nastao 1886. godine kao društvo koje okuplja radnike i obrtnike te zastupa njihove interese, „Vijenac“ tijekom Prvoga svjetskog rata nije djelovao.²⁴ S radom nastavlja u siječnju 1919. godine. Poziva stare i nove članove da pristupe te želi širiti našu milu pjesmu osvoženim i slobodnijim duhom, nego to bijaše moguće prije rata.²⁵ „Vijenac“ probe održava u Vatrogasnom domu pod zborovođom Jankom Puhlijom te očekuje poput drugih pjevačkih društava da im gradsko zastupstvo ustupi na korištenje prostorije u gradskom kazalištu.²⁶ Budući da mu je bio prije-ko potreban vlastiti prostor, odlučio je 1922. godine sagraditi pjevački dom. Tom je prilikom *Narodno jedinstvo* pozvalo *Varaždince, rodoljube da pomognu sagraditi hram narodne pjesme*, odnosno da daju novčani prilog.²⁷ Odbor Društva navodi da će ovaj Dom biti ne samo na ures našem starodrevnom gradu Varaždinu, već i na čast njegovom gradjanstvu, koje je pripomoglo sa svojim prinosima, da se on podigne.²⁸

Društvo je priređivalo jednostavne, pučke veselice, koje su bile omiljene u narodu, i koncerte. Njegovali su narodne običaje i obilježavali praznike. Na Malu Gospu 1920. godine priredili su berbu grožđa s koncertom i plesom.²⁹ Godine 1928. organizirali su „martinjsku veselicu“. Krstili su mošt *po Stifleru izdanim zagorskim regulama i Divićevim prišvarcima*, pjevali vesele prigodne pjesme, a svi-

²¹ „Koncerat hrv. pjev. društva ‘Vila’“, *Narodno jedinstvo*, 24. studenoga 1927., br. 47, str. 2; „Koncert hrv. pjev. društva ‘Vila’“ *Narodno jedinstvo*, 15. prosinca 1927., br. 50, str. 2.

²² GMV 59160, Program Silvestrove večeri 1928. godine Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“, Narodna tiskara Bogdana Svobode, Varaždin, 1928. godina.

²³ K. FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, 267.

²⁴ Isto, 270.

²⁵ „Hrvatsko radničko pjevačko društvo ‘Vijenac’ u Varaždinu“, *Volja naroda*, 23. siječnja 1919., br. 4, str. 2.

²⁶ „Hrv. rad. pjev. društvo ‘Vijenac’“, *Volja naroda*, 30. siječnja 1919., br. 5, str. 2.

²⁷ „Gradnja ‘Vijenčevog doma’ u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 6. svibnja 1922., br. 18, str. 6.

²⁸ „Vijenčev dom“, *Narodno jedinstvo*, 14. listopada 1922., br. 41, str. 5. Dugi niz godina Društvo je prikupljalo sredstva za novi dom. Naposljetku, tek 1938. godine kupuje gostionu Tome Blažeka i preuređuje ju u društveni dom. („Vijenčev dom“, *Hrvatsko jedinstvo*, 30. travnja 1938., br. 29, str. 6).

²⁹ „Hrv. rad. pjev. društvo ‘Vijenac’“, *Slobodni gradjanin*, 4. rujna 1920., br. 50, str. 3.

rala je vojna glazba.³⁰ Redovito su održavali veliku pučku zabavu „Vijencaško proštenje“.³¹ Godine 1921. proslavili su trideset i petu godišnjicu djelovanja. Tim su povodom priredili koncert s plesom u kazališnoj restauraciji.³² Obilježavali su i obljetnice značajne za hrvatsku povijest, primjerice Dan pogibije Zrinskog i Frankopana.³³ Veliku zabavu priređivali su svake godine na poklade. Tom je prigodom bilo pjesme, plesa i šale. Godine 1922. *Pokladno veče* odvijalo se u prostorijama kazališne restauracije uz sudjelovanje muškog i ženskog zbora.³⁴ Naredne je godine na *Velikoj pokladnoj zabavi s plesom* uz pjevački zbor svirala *salonska gospojinska glazba*.³⁵ Često se radilo o kostimiranim zabavama.

„Vijenac“ je surađivao s drugim društvima. Pridružio se Zanatlijskom i pomoćničkom društvu 26. prosinca 1922. godine na zabavi *Božićnog drvca* u svim prostorijama kazališne restauracije.³⁶ Osim u kazalištu, priređivali su koncerte s plesom i zabave na otvorenom, primjerice u vrtu i dvorani restauracije/gostione Vujček i u vrtu gostione V. Podgoršeka.³⁷ Zabavni sadržaji poput šaljive pošte i korijandola bili su sastavni dijelovi vrtnih zabava,³⁸ što je imalo za posljedicu veliki interes publike i dobru posjećenost. Dodatan razlog bolje prihvaćenosti takvih jednostavnih zabava od primjerice sjajnih plesova leži u visokim cijenama koje su utjecale na građanstvo.³⁹

Novine hvale koncerte Društva, posebno rad mješovitoga zbora, koji je uspostavljen 1924. godine,⁴⁰ te trud koji ulažu u umjetničke izvedbe.⁴¹ Filić smatra da

³⁰ „Hrv. radn. pjevačko društvo ‘Vijenac’“, *Narodno jedinstvo*, 8. studenoga 1928., br. 45, str. 2.

³¹ „Vijencaško proštenje“, *Narodno jedinstvo*, 21. srpnja 1927., br. 29, str. 3.

³² „Hrv. rad. pjev. društvo ‘Vijenac’“, *Slobodni građanin*, 24. prosinca 1920., br. 68, str. 3.

³³ „Komemoracija Zrinskih i Frankopana“, *Narodno jedinstvo*, 5. svibnja 1923., br. 18, str. 4.

³⁴ „Hrv. radn. pjevačko društvo ‘Vijenac’ u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 25. veljače 1922., br. 8, str. 6.

³⁵ „Hrv. radn. pjevačko društvo ‘Vijenac’“, *Narodno jedinstvo*, 20. siječnja 1923., br. 3, str. 4.

³⁶ „Zabava Božićnog drvca“, *Narodno jedinstvo*, 16. prosinca 1922., br. 50, str. 5.

³⁷ „Hrv. radn. pjev. društvo ‘Vijenac’ u Varaždinu“, *Slobodni građanin*, 12. srpnja 1919., br. 16, str. 4; „Vrtna zabava hrv. radn. pjev. dr. ‘Vijenac’“, *Naše pravice*, 24. srpnja 1924., br. 4, str. 3: u tekstu je zaključeno: *Gradjanstvo posjetilo je zabavu dosta obilno iskazujući i ovom zgodom svoje simpatije mar-nom društvu*.

³⁸ „Hrvatsko radničko pjevačko društvo ‘Vijenac’“, *Narodno jedinstvo*, 3. lipnja 1922., br. 22, str. 3.

³⁹ *Volja naroda* uputila je kritiku varaždinskim društvima, koja priređuju skupe sjajne plesove u vrijeme skupoće i nestašice odijela, koja završava riječima: *Ostavimo sjajne plesove hohštaplarskom Zagrebu, a mi Varaždinci zabavimo se onako po domaći i purgarski*. („Sjajni plesovi“, *Volja naroda*, 13. veljače 1919., br. 7, str. 4).

⁴⁰ „Hrv. radn. pjev. društvo ‘Vijenac’“, *Naše pravice*, 10. srpnja 1924., br. 2, str. 3.

⁴¹ „Koncerat Viena“, *Volja naroda*, 13. studenoga 1919., br. 46, str. 3: u izvještaju s koncerta stoji: *Sam koncerat uspio je gotovo neočekivano, pa se opaža veliki trud društvenog zborovodje g. Vojtehovskoga. Izvedba pojedine točke, bila je kako ono riječ jedna bolja od druge, čime su si stekli veliko priznanje pjevači, jer su morali pojedine točke opetovati. (...) Napokon je slijedio ples, pa je zabava potpuno uspjela. Želimo si doskora opet čuti ovo naše vrlo društvo, a od pjevača se nadamo, da će u svom radu vjerni „Vienicu“ ustrajati*.

su u godinama nakon rata koncerti „Vijenca“ još uvijek imali predratne značajke, što se izmijenilo promjenom zborovođe 1930. godine.⁴²

HRVATSKI SOKOL U VARAŽDINU I SOKOLSKO DRUŠTVO VARAŽDIN

Iako je Hrvatski sokol tjelovježbeno društvo, svojim djelovanjem promiče nacionalne težnje te jača tijelo i duh. Društvo je konstituirano 1878. godine.⁴³ Uz organizaciju sletova i drugih vježbi priprema popratna događanja: organizira narodne manifestacije, izlete, priredbe, plesove i zabave ili sudjeluje u njima. Nakon prekida rada zbog rata banskom naredbom 21. listopada 1918. godine dozvoljeno je ponovno djelovanje Hrvatskoga sokola.⁴⁴ Na izvanrednoj skupštini Hrvatskoga sokola u Varaždinu u kazališnoj restauraciji, koju je sazvao starješina Bogdan Svoboda, obavljen je popis sadašnjih članova i pozvani su novi članovi da pristupe Društvu.⁴⁵ Probe i vježbe Društva odvijale su se u dvorani gostionice K Vujčeku (Draškovićeva ulica 8).⁴⁶ Hrvatski sokol priređivao je prosvjetna predavanja, koja nisu bila naročito posjećena, javne vježbe u Varaždinu te izlete u okolicu grada, a gostovali su širom novoosnovane države na sokolskim sletovima.⁴⁷ Od kulturnih priredbi početak je godine bio popunjen jer su se održavale plesne svečanosti. U veljači 1919. godine priređeno je *Sokolsko sijelo* s plesnim vjenčićem koje je uključivalo pozdravni govor, predavanje o *vrijednostima sokolske tjelovježbe te ples i zabavu do zore*, koja ja bila *vrlo posjećena*.⁴⁸ Sokolski ples priređen je u velikoj dvorani Narodne čitaonice u ožujku 1919. godine. Pozvani su svi koji osjećaju *demokratski duh*.⁴⁹ Sokolska je godina završavala *Nikolinjem u Sokolu*, proslavom uz gimnastičke vježbe.⁵⁰ Navedena se tradicija njegovala tijekom 1920. i

⁴² K. FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, 273–274.

⁴³ Ivan KRIŠTOFIĆ, *Varaždinski sokol – i plakatom kroz povijest*, Državni arhiv u Varaždinu – Nakladnička kuća „Tonimir“ Varaždinske Toplice, Varaždin – Varaždinske Toplice, 2009., 22–25.

⁴⁴ „Dozvoljeno djelovanje hrv. sokola“, *Volja naroda*, 24. listopada 1918., br. 17, str. 3: u tekstu stoji: „Stavljamo na srce našim sugrađanima ovaj važan korak našega izrazito nacionalnog društva, pa neka se listom odazove ovom narodnom radu. Ne bi smjelo biti ni jednog narodnog čovjeka koji u današnje vrijeme ne bi stupio u „Hrvatski sokol“ pod barjak narodnih i slobodnih ljudi – pod zastave naše narodne vojske.“; B. SVOBODA, n. dj., 74.

⁴⁵ GMV KPO 4649, „Sokoli, Hrvati!“, plakat kojim se poziva sadašnje i nove članove „Hrvatskog sokola“ na izvanrednu skupštinu u kazališnu restauraciju 24. listopada 1919. godine, u potpisu starješina Bogdan Svoboda, Tiskara Stifler, Varaždin, 1919. godina; „Utemeljiteljni član ‘Hrv. sokola’“, *Volja naroda*, 13. veljače 1919., br. 7, str. 3.

⁴⁶ I. KRIŠTOFIĆ, n. dj., 58.

⁴⁷ B. SVOBODA, n. dj., 78–79.

⁴⁸ „Sokolsko sijelo“, *Volja naroda*, 13. veljače 1919., br. 7, str. 3.

⁴⁹ „Sokolski ples“, *Volja naroda*, 13. veljače 1919., br. 7, str. 4.

⁵⁰ I. KRIŠTOFIĆ, n. dj., 58.

1921. godine. U veljači 1922. godine priređen je Sjajni ples „Sokola“ uz vojničku glazbu u plesnoj dvorani kazališta.⁵¹

Iste se godine dogodio raskol u djelovanju „Sokola“. Zbog osnivanja jedinstvene sokolske organizacije u novoj jugoslavenskoj zajednici naziva Jugoslaven-ski sokolski savez, već u svibnju 1919. godine skupština Hrvatskoga sokola donijela je odluku o promjeni imena u Sokolsko društvo u Varaždinu, koja je naredne godine službeno usvojena.⁵² S promjenom djelovanja, koje je išlo uz novo ime, nije se slagala većina članova predvođena počasnim starješinom Perom Magdićem. Na glavnoj skupštini Društva u travnju 1922. godine dolazi do razilaženja te nastaje Hrvatski sokol u Varaždinu, koji okuplja veći broj članova, odbacuje dotadašnja pravila i istupa iz Jugoslavenskog sokolskog saveza te manjinsko Sokolsko društvo Varaždin, koje je ostalo unutar Jugoslavenskog sokolskog saveza. Suprotstavljena sokolska društva djelovala su do 5. prosinca 1929. godine kada je donesen Zakon o osnutku Sokola Kraljevine Jugoslavije.⁵³ Tisak je podijeljen u najavama i izvještajima o radu društava ovisno koju političku opciju podupire, primjerice u *Narodnom jedinstvu*, čiji je urednik bio Pero Magdić, često je Sokolsko društvo Varaždin nazivano pogrdnim imenima kao što su Jugoslaven-ski sokol, Prkos-Sokol, Gavran-Sokol.⁵⁴ Hrvatski sokol u Varaždinu zastupljeniji je u novinama po broju kulturnih i sportskih događaja koje organizira.

Oba su društva proslavila povijesne obljetnice značajne za hrvatski narod kao što je obilježavanje Dana pogibije Zrinskog i Frankopana 1923. godine.⁵⁵ Sokolsko društvo Varaždin slavi i obljetnice vezane za novu jugoslavensku zajednicu, primjerice Dan narodnog ujedinjenja 1. prosinca 1918. godine. Tim su povodom 1924. godine organizirali akademiju u gradskoj gombaoni u kojoj su nastupali svi članovi toga društva, a uslijedila je zabava i ples.⁵⁶ Sokolsko društvo Varaždin promicalo je ideje jugoslavenstva sudjelovanjem na Prvom jugoslavenskom svesokolskom sletu u Ljubljani 1922. godine.⁵⁷ S druge strane, vlast je zabranila sudjelovanje Hrvatskoga sokola na javnim vježbama u drugim gradovima, a mogli su organizirati samo lokalne nastupe.⁵⁸ Godine 1922. umro je političar i sokolski vođa Pero Magdić koji je prema vlastitoj želji sahranjen u odori Hrvatskoga

⁵¹ „Sjajni ples ‘Sokola’“, *Narodno jedinstvo*, 7. siječnja 1922., br. 1, str. 5.

⁵² B. SVOBODA, n. dj., 76–77.

⁵³ O raskolu „Sokola“ piše I. KRIŠTOFIĆ, n. dj., 62–66.

⁵⁴ „Komedijanti i proslava dvadeset-godišnjice“, *Narodno jedinstvo*, 11. kolovoza 1923., br. 32, str. 2; „Sugradjani Hrvati!“, *Narodno jedinstvo*, 5. svibnja 1923., br. 18, str. 4.

⁵⁵ I. KRIŠTOFIĆ, n. dj., 69.

⁵⁶ „Proslava 1. decembra“, *Narodno jedinstvo*, 27. studenoga 1924., br. 22, str. 4.

⁵⁷ I. KRIŠTOFIĆ, n. dj., 67–68.

⁵⁸ I. KRIŠTOFIĆ, n. dj., 66.

sokola. Navedeno je Društvo uz odar postavilo počasnu stražu i sudjelovalo u pogrebnoj povorci sa 128 članova.⁵⁹ Naredne je godine umro jezikoslovac i slavist Vatroslav Jagić. U pogrebnoj su povorci sudjelovala mnogobrojna društva, a najbrojnije Hrvatski sokol s čak 200 članova.⁶⁰

Dvadesetu godišnjicu sokolstva u Varaždinu proslavila su oba društva 1923. godine zasebnim priredbama. Hrvatski sokol organizirao je proslavu 28. i 29. lipnja. Svečanost su uveličala domaća društva i srodna sokolska društva iz drugih hrvatskih krajeva. Društva su odala počast Peri Magdiću, organizirala su povorku i javne vježbe te održala glavnu skupštinu obnovljenoga Hrvatskoga sokolskog saveza.⁶¹ Posebno je svečana bila povorka kroz grad u kojoj je sudjelovalo 980 sokola. Vježbe i nastupe izvelo je 360 članova, a pratilo 8000 gledatelja.⁶² Izrađen je prigodni popratni materijal povodom godišnjice, primjerice dopisnice i razglednice s motivima i simbolima Hrvatskog sokola u Varaždinu.⁶³ U rujnu je Sokolsko društvo Varaždin priredilo vlastitu proslavu iste godišnjice. Organizirana je izložba o sokolstvu u Varaždinu, koja je održana u kazalištu, i glavna skupština Sokolskog društva. Proslavi su prisustvovala društva iz susjednih mjesta. Uz svečanu povorku kroz grad upriličeni su i nastupi sportaša. Tim povodom Branko Svoboda priredio je knjigu *Sokolstvo u Varaždinu*.⁶⁴ Nakon turbulentnih godina oba sokolska društva nastavljaju s tradicionalnim djelovanjem. Hrvatski sokol za kraj 1925. godine u kazališnoj restauraciji priređuje zabavu *Božićno drveće* gimnazijalcima, obrtnicima i trgovcima, a djeci *Nikolinjsku zabavu* te najavljuje ples za veljaču sljedeće godine.⁶⁵ Sokolsko društvo također redovito priređuje javne vježbe koje često završavaju zabavom.⁶⁶ Do međusobnog sukoba dvaju društava došlo je oko gradske gombaonice koja je početkom 1925. godine dana na upotrebu Sokolskom društvu. Hrvatski sokol vježbao je potom u improviziranim, privremenim dvoranama ili na otvorenom, a zatim u Pavlinskom marofu u Vrtnoj ulici.⁶⁷

⁵⁹ „Smrt i pogreb Dra. Pere Magdića“, *Narodno jedinstvo*, 30. rujna 1922., br. 39, str. 2.

⁶⁰ „Pogreb Dra. Vatroslava Jagića“, *Narodno jedinstvo*, 18. kolovoza 1923., br. 33, str. 1.

⁶¹ GMV PO 3300, Program proslave dvadesete godišnjice osnutka Hrvatskog sokola u Varaždinu, Tiskara Stifler, Varaždin, 1923. godina.

⁶² I. KRIŠTOFIĆ, n. dj., 74.

⁶³ GMV PO 3299, Dopisnica s motivima Varaždina i simbolima i likom sokola tiskana prigodom 20. obljetnice Hrvatskog sokola u Varaždinu, 1923. godina; GMV KPO 12713, Razglednica s prikazom simbola Hrvatskog sokola u Varaždinu uz 20. obljetnicu, 1923. godina.

⁶⁴ I. KRIŠTOFIĆ, n. dj., 76–78.

⁶⁵ „Ples Hrv. Sokola u Varaždinu“ i „Hrv. Sokol u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 31. prosinca 1925., br. 33, str. 2.

⁶⁶ „Javna vježba Sokolskog društva“ i „Druga javna vježba ‘Sokolskog društva u Varaždinu’“, *Naše pravice*, 11. rujna 1924., br. 11, str. 3.

⁶⁷ I. KRIŠTOFIĆ, n. dj., 79, 101.

Proslava tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine, kojom se slavi-
lo tisuću godina hrvatske povijesti i narodnosti, najveća je proslava organizirana
u tome razdoblju u Varaždinu. Iako su pripremljeni različiti događaji, kojima je
proslavljena ova godišnjica, iznimnu su svečanost priredile Varaždinske Hrvatice,
društvo za proslavu tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva – „Tomislav“ (dalje
Varaždinske Hrvatice) kojima su se priključili Hrvatski sokol i Hrvatski konjanič-
ki sokol. Varaždinske Hrvatice osnovane su 1923. godine kao društvo zaduže-
no za pripremu proslave.⁶⁸ Prvotno je djelovalo kao kulturno-prosvjetna ženska
sekcija Hrvatskoga sokola u Varaždinu, a potom kao podružnica „Tomislava“.⁶⁹
Srpanjska proslava Varaždinskih Hrvatica sastojala se od svečanog mimohoda
kroz okićeni grad. Mnogobrojna su varaždinska društva sudjelovala u proslavi.
Tom je prigodom posvećen barjak novoosnovanog Hrvatskog konjaničkog soko-
la iz Varaždina.⁷⁰ Organizirane su javne vježbe Hrvatskog konjaničkog sokola i
Hrvatskog sokola Varaždin nakon čega je uslijedila pučka svečanost u Vatroga-
snom domu uz prikazivanje predstave „Duvanjsko polje“.⁷¹ Održana je svečana
sveta misa za *sretnu budućnost hrvatskog naroda* te svečana matineja u kazalištu na
kojoj je govorio povjesničar Rudolf Horvat.⁷² Svečanosti je prisustvovala Družba
„Braća Hrvatskog Zmaja“ iz Zagreba koja je otkrila spomen-ploču hrvatskom
pjesniku Vladislavu Vežiću u Gajevoj ulici na kući u kojoj je umro.⁷³ U povodu
proslave tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva namjeravala se podignuti sokol-
ska mogila sačinjena od zemlje s različitih hrvatskih mjesta koja imaju povijesno
ili kulturno značenje. Zemlju za mogilu iskopanu s važnih povijesnih lokacija
varaždinskoga područja zajedno s raznim predmetima i dokumentima nosili su
u Zagreb varaždinski Sokoli tijekom održavanja Trećeg hrvatskog svesokolskog

⁶⁸ Stjepan BELOŠEVIĆ, *Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin / napisao Stjepan Belošević, Gornjo-Stubički veliki župan Županije varaždinske i slob. kralj. grada Varaždina, Vlastita naklada, Zagreb, 1926.*, 170.

⁶⁹ „Zaključna skupština društva Varaždinskih Hrvatica“, *Narodno jedinstvo*, 29. listopada 1925., br. 24, str. 3.

⁷⁰ GMV 59641, Dopisnica s prikazom proslave tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva u Varaždinu i posvete sokolskog barjaka, Atelje Eduard Horvatić, Varaždin, 12. srpnja 1925. godine.

⁷¹ GMV KPO 4577, Plakat Varaždinskih Hrvatica „Tomislav“ kojim pozivaju na obilježavanje tisućite obljetnice krunidbe prvog hrvatskog kralja Tomislava na Duvanjskom polju, odnosno na tisućgodišnjicu Hrvatskog Kraljevstva 925 – 1925, Tiskara Stifler, Varaždin, 1925. godina; GMV 4671, Letak kojim Hrvatski konjanički sokol i Hrvatski sokol pozivaju građane na proslavu tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva 12. srpnja 1925. godine.

⁷² „Proslava tisućgodišnjice hrv. kraljevstva u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 25. lipnja 1925., br. 6, str. 1.

⁷³ „Zaključna skupština društva Varaždinskih Hrvatica“, *Narodno jedinstvo*, 29. listopada 1925., br. 24, str. 3; V. HUZZAN, A. ŠKRILJEVEČKI i S. TEŽAK, n. dj., 107, 233–234.

sleta u kolovozu 1925. godine.⁷⁴ Dva mjeseca nakon srpanjske proslave tisućgodšnjicu Hrvatskoga Kraljevstva obilježilo je i Sokolsko društvo Varaždin svečanim društvenim sijelom s predavanjem, godišnjom javnom vježbom, pučkom zabavom i plesom.⁷⁵ Tijekom narednoga razdoblja oba su sokolska društva nastavila sa svojim godišnjim programom i aktivnostima te su priređivala tjelovježbe, predavanja, plesove, zabave i priredbe drugoga karaktera.

HRVATSKI AKADEMSKI FERIJALNI KLUB „TOMISLAV“ I PJEVAČKO DRUŠTVO „TOMISLAV“

Hrvatski akademski ferijalni klub „Tomislav“ djeluje od 1905. godine te okuplja varaždinske sveučilištarce koji u gradu priređuju koncerte, kazališne predstave i pučke zabave.⁷⁶ Po završetku rata dodatno jača djelatnost Kluba i pristupaju mu novi članovi.⁷⁷ Ukupno je imao šest sekcija koje su djelovale u raznim aspektima društva.⁷⁸ Njegova je prosvjetna sekcija zaslužna za osnivanje Gradske pučke knjižnice koja je započela s radom 2. ožujka 1919. godine. Nastala je iz potrebe za knjižnicom koja bi bila dostupna širokoj javnosti. Najznačajnije osobe u njezinu osnivanju bile su Rudolf Maixner, Hinko Weinberger, Oskar Herrenheiser iz „Tomislava“ i Krešimir Filić iz Narodne čitaonice.⁷⁹ Knjižnica je bila smještena u Pavlinskoj ulici u Varaždinu gdje je danas sjedište Varaždinske biskupije. O njezinom su radu brinuli studenti i srednjoškolci.⁸⁰ Posudba se vršila dva puta tjedno. Knjige je mogao posuđivati svatko s navršениh šesnaest godina života i stalnim boravištem u Varaždinu bez obzira na spol i zanimanje. Učenici viših razreda srednjih škola svih dobi mogli su posuđivati knjige.⁸¹ Nakon pet mjeseci

⁷⁴ „Za mogilu hrv. Sokolstva“, *Narodno jedinstvo*, 6. kolovoza 1925., br. 12, str. 3.; Vladimir HUZJAN, „Uloga Krešimira Filića u proslavi tisuću godina postojanja Hrvatskog kraljevstva u Varaždinu 1925. godine“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 23, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2012., 75–76.

⁷⁵ I. KRIŠTOFIĆ, n. dj., 98.

⁷⁶ K. FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, 284.

⁷⁷ „Utemeljiteljni član kluba ‘Tomislav’“, *Volja naroda*, 31. listopada 1918., br. 20, str. 3.; „Utemeljiteljni član kluba ‘Tomislav’“, *Volja naroda*, 30. siječnja 1919., br. 5, str. 2.

⁷⁸ Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, URL: <https://bit.ly/2NwbO9R> datum pristupa: 8. listopada 2018.

⁷⁹ O osnivanju i djelovanju knjižnice piše Marijan KRAŠ, „Djelovanje prof. Krešimira Filića u varaždinskoj Narodnoj čitaonici i Gradskoj pučkoj knjižnici“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 23, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2012., 163.

⁸⁰ Rudolf MAIXNER, „Akademsko društvo ‘Tomislav’ u Varaždinu“, *Zbornik za pučku prosvjetu*, br. 1–2, Pučko sveučilište grada Zagreba, Zagreb, 1922., 67–69.

⁸¹ „Gradska knjižnica“, *Volja naroda*, 27. veljače 1919., br. 9, str. 3.; „Gradska knjižnica“, *Volja naroda*, 6. ožujka 1919., br. 10, str. 3–4.

rada Knjižnica je posjedovala 3453 knjige, a posuđeno je 2214 knjiga, međutim potražnja je bila daleko veća te se neprestano molilo *rodoljubno građanstvo* da pomogne radu Knjižnice novčanom ili knjižnom donacijom.⁸² Godine 1922. knjižni fond popeo se na oko 5000 naslova čiji su korisnici bili većinom studenti i srednjoškolci. U to vrijeme njezin puni potencijal nije ostvaren te prema Filiću nije bila prisutna u kulturnome života Varaždina u onoj mjeri u kojoj je trebala biti.⁸³

Varaždinski sveučilištarci krenuli su s održavanjem pučkih predavanja za vrijeme Prvoga svjetskog rata, što je označilo početke djelovanja Pučkoga sveučilišta u Varaždinu. Nakon rata nastavili su održavati pučka predavanja raznovrsne tematike, prije svega o gospodarskim pitanjima, ali i znanosti, umjetnosti i kulturi. Predavanja su se često održavala i bila su dobro posjećena. Najčešći su predavači bili gimnazijski profesori (Franjo Košćec, Krešimir Filić, Vladimir Deduš), ali predavači su dolazili i iz Zagreba.⁸⁴ Tijekom dvadesetih godina s priređivanjem pučkih predavanja nastavila je Varaždinska gimnazijska ekstenza koja od 1930. godine nosi naziv Varaždinsko pučko sveučilište.⁸⁵

„Tomislav“ je izazvao preokret u radu Dvorane koja na izvanrednoj skupštini održanoj 9. studenoga 1918. godine mijenja naziv u Narodna čitaonica.⁸⁶ Dio su odbora Narodne čitaonice bili članovi „Tomislava“ koji su surađivali u njezinome radu. U dvadesetim godinama dvadesetog stoljeća brojila je stotinjak članova. U svojim prostorijama u kazališnoj zgradi korisnicima je nudila razonodu u obliku

⁸² „Gradska pučka knjižnica“, *Volja naroda*, 7. kolovoza 1919., br. 32, str. 4.

⁸³ Drago BIŠĆAN, „Gradska pučka knjižnica 1919. – 1947.“, *Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin*, br. 1, Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, Varaždin, 1995., 44–47; M. KRAŠ, „Djelovanje prof. Krešimira Filića u varaždinskoj Narodnoj čitaonici i Gradskoj pučkoj knjižnici“, 163.

⁸⁴ Siniša HORVAT, „Djelovanje varaždinske sveučilišne i srednjoškolske mladeži tijekom Prvoga svjetskog rata“, *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. – 1918.*, zbornik radova sa znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Varaždinu 3. i 4. srpnja 2014. godine, glavni urednik Stjepan DAMJANOVIĆ, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Zagreb – Varaždin, 2014., 361–362.

⁸⁵ Siniša HORVAT, „Historijat varaždinske gimnazijske ekstenze“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 14–15, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2004., 78–80.

⁸⁶ Poziv u „Društvo narodno“, prvo hrvatsko nacionalno društvo, uputio je Metel Ožegović 1838. godine, čime su udareni temelji osnivanja prve ilirske (narodne) čitaonice u hrvatskim krajevima. „Društvo“ je nekoliko puta mijenjalo naziv, a ime Narodna čitaonica nosi od 1918. do 1939. godine kada mijenja naziv u Hrvatska čitaonica. (Drago BIŠĆAN, „Narodna čitaonica (1918. – 1939.) – Hrvatska čitaonica (1939. – 1947.)“, *Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin*, br. 1, Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, Varaždin, 1995., 49–56; Ivančica JEŽ, „Varaždinsko ‘Društvo narodno’ – prva hrvatska narodna čitaonica (1838. – 1848.)“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, vol. 53, br. 1, Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb, 2010., 120–123; M. KRAŠ, „Djelovanje prof. Krešimira Filića u varaždinskoj Narodnoj čitaonici i Gradskoj pučkoj knjižnici“, 159).

igranja šaha, biljara i kartanja te čitanja novina i časopisa. Posjedovala je gotovo 1000 svezaka u fondu.⁸⁷ U skladu s nastojanjem da postane ključnom kulturnom ustanovom u gradu, aktivno je djelovala te organizirala predavanja raznolike tematike, književne skupove, koncerte, plesne tečajeve i kućne zabave s kulturno-umjetničkim programom. Ujedno je doprinijela osnivanju drugih varaždinskih građanskih društava poput Planinarskoga društva u Varaždinu.⁸⁸ Pučko-prosvjetni rad Kluba također se očitovao u osnivanju putujućih knjižnica za zagorska i podravska sela, uz molbu građanstvu da se odazove tome cilju darovanjem pučkih knjiga, potom održavanjem analfabetskih tečajeva za nepismene građane s molbom uglednome građanstvu *da ne stavlja svojim namještenicima (služavkama) zapreke u polasku tih tečajeva* te objavljivanjem pučkih predavanja.⁸⁹

Pjevački zbor „Tomislava“, koji je djelovao unutar glazbene sekcije Kluba, isticao se kvalitetom koncerata. Sa zborovima društava „Vila“ i „Vijenac“ izveo je narodne pjesme na Dan pogibije Zrinskog i Frankopana koji se slavio kao narodni blagdan 1919. godine. Budući da se nakon prekida veza s Austro-Ugarskom Monarhijom taj spomendan prvi put mogao javno slaviti, priređena je velika proslava u kojoj su sudjelovala varaždinska građanska društva. Održavale su se kazališne predstave, organizirana je povorka kroz grad, istaknuti su narodni simboli i služena je svečana crna misa.⁹⁰ Pjevački zbor „Tomislava“ izveo je koncertne točke između plesova na „Seljačkim svatovima“, plesnoj zabavi sa svatovskom povorkom, koju je organizirao Odbor varaždinskih žena za jugoslavensku siročad povodom poklada 1919. godine.⁹¹ Velik je uspjeh postigao Pjevački zbor „Tomislava“ prilikom gostovanja u Rogaškoj Slatini u kolovožu 1919. godine. *Volja naroda* u osvrtnu na koncert hvali nastup zbora te navodi da se on *ubraja među prve jugoslavenske pjevačke zborove*.⁹² Godine 1920. proslavio je Klub „Tomislav“

⁸⁷ D. BIŠĆAN, „Narodna čitaonica (1918. – 1939.) – Hrvatska čitaonica (1939. – 1947.)“, 49–50; M. KRAŠ, „Djelovanje prof. Krešimira Filića u varaždinskoj Narodnoj čitaonici i Gradskoj pučkoj knjižnici“, 158–160.

⁸⁸ „Pozor članovi ‘Narodne čitaonice’ i ‘Vile’“, *Slobodni građanin*, 24. prosinca 1920., br. 68, str. 3; „Narodna čitaonica“, *Narodno jedinstvo*, 2. prosinca 1926., br. 47, str. 2; „Narodna čitaonica“, *Narodno jedinstvo*, 5. travnja 1928., br. 14, str. 2; D. BIŠĆAN, „Narodna čitaonica (1918. – 1939.) – Hrvatska čitaonica (1939. – 1947.)“, 50–51.

⁸⁹ „Za putujuće knjižnice“, *Volja naroda*, 12. prosinca 1918., br. 26, str. 2–3; „Analfabetički tečaj“, *Volja naroda*, 19. prosinca 1918., br. 27, str. 3; „Korist gospodarskih zadruga“, *Volja naroda*, 4. rujna 1919., br. 36, str. 5.

⁹⁰ „Raspored proslave Zrinskog i Frankopana“, *Slobodni građanin*, 26. travnja 1919., br. 5, str. 4.

⁹¹ „Seljački svatovi – plesna zabava“, *Volja naroda*, 27. veljače 1919., br. 9, str. 3.

⁹² GMV 54354, Raspored i tekstovi koncerta u korist pučke prosvjete pjevačkog zbora Varaždinskog jugoslavenskog kluba „Tomislav“ u Rogaškoj Slatini, 15. kolovoza 1919. godine; „Veliki uspjeh naših akademičara u Sloveniji“, *Volja naroda*, 21. kolovoza 1919., br. 34, str. 3.

petnaestu godišnjicu svoga djelovanja svečanošću u kazalištu. Pjevački zbor održao je koncert, a potom je uslijedio ples.⁹³

Zbog unutarnjih nesuglasica te zbog proširenja i povećanja djelovanja Pjevačkoga zbora, on se odvaja od Kluba.⁹⁴ Dirigent Ernest Krajanski s pjevačima Zbora odlučuje u kolovozu 1921. godine osnovati samostalno Pjevačko društvo „Tomislav“. Godine 1922. Pjevačkome društvu „Tomislav“ usvojena su pravila, konstituiran je odbor te traže dobrotvore i pokrovitelje, koji će im materijalno pomoći.⁹⁵ Nadalje se u kulturnome životu grada najviše istaknulo Pjevačko društvo „Tomislav“. Istoimeni je Klub prisutan u manjoj mjeri do 1927. godine, a potom njegov rad nastavlja provoditi Varaždinska gimnazijska ekstenza na čelu s profesorima varaždinske Gimnazije Krešimirom Filićem, Franjom Košćecom, Milanom Kamanom i Vladimirom Dedušom.⁹⁶

Pjevačko društvo „Tomislav“ izvodi koncerte tijekom godine. Na njihovom su repertoaru skladbe starih majstora i suvremenih skladatelja, pučke popijevke, slavenske pjesme i duhovna glazba.⁹⁷ Društvo je slavilo narodne spomendane, recimo 11. rujna, kada je oslobođeno Međimurje pod banom Josipom Jelačićem, prilikom čega je „Tomislav“ uz vojnu glazbu izveo nekoliko skladbi.⁹⁸ Godine 1923. povodom 50. godišnjice smrti Ivana Padovca priredili su akademiju u kazalištu na kojoj su uz drugi program izvodili i Padovčeve skladbe, a Štefaniya plemenita Thaller otpjevala je nekoliko pjesama.⁹⁹ Iste je godine obilježena 50. godišnjica varaždinskoga kazališta. Na svečanoj je proslavi „Tomislav“ sudjelovao u izvedbi opere *Porin* Vatroslava Lisinskoga.¹⁰⁰ Godine 1925. povodom otvorenja

⁹³ „Jugoslavensko akademsko društvo ‘Tomislav’ u Varaždinu“, *Slobodni građanin*, 11. rujna 1920., br. 51, str. 3.

⁹⁴ Tijekom 1919. godine vidi se zaokret u radu Kluba, promjena imena te okretanje prema jugosla-venstvu. Klub preuzima mjesečnik *Naše doba*, koji su dotada izdavali srednjoškolci, te on postaje *list za propovijedanje pozitivnog socijalno-kulturnog rada na osnovi jugoslavenskog nacionalizma*. („Naše doba“, *Slobodni građanin*, 9. kolovoza 1919., br. 20, str. 4).

⁹⁵ „Glavna skupština Tomislava“ i „Pjevačice!“, *Narodno jedinstvo*, 27. kolovoza 1921., br. 3, str. 4; „Pjevačko društvo ‘Tomislav’ u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 15. srpnja 1922., br. 28, str. 4; K. FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, 287.

⁹⁶ S. HORVAT, „Historijat varaždinske gimnazijske ekstenze“, 77.

⁹⁷ GMV 54392, Brošura varaždinskog Pjevačkog društva „Tomislav“ s programima koncerta u Šibeniku, Splitu, Dubrovniku i Sarajevu u svibnju 1926. godine te malom poviješću Društva, Tiskara Stifler, Varaždin, 1926. godina; GMV 60613, Plakat koncerta varaždinskog Pjevačkog društva „Tomislav“ *Missa quatuor vocum super mixolydium*, Tiskara Stifler, Varaždin, 1925. godina; GMV 72341, Program koncerta duhovnih skladbi varaždinskog Pjevačkog društva „Tomislav“, 1927. godina; „Pjevačko društvo ‘Tomislav’ u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 3. ožujka 1923., br. 9, str. 6; K. FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, 287.

⁹⁸ „Pukovska slava u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 16. rujna 1922., br. 37, str. 3.

⁹⁹ „U spomen 50-godišnjice smrti Ivana Padovca“, *Narodno jedinstvo*, 27. listopada 1923., br. 43, str. 3.

¹⁰⁰ „Proslava pedesetgodišnjice varaždinskog kazališta“, *Narodno jedinstvo*, 6. listopada 1923., br. 40, str. 3.

varaždinskoga muzeja i postavljanja spomen-ploče na rodnoj kući Vatroslava Jagića Društvo je priredilo *Veče ilirskih skladatelja* na kojem su izveli djela Fortunata Pintarića, Ivana Padovca, Vatroslava Lisinskoga, Ferde Livadića i Ferde Rusa-na.¹⁰¹ Deseta godišnjica djelovanja pjevačkog zbora „Tomislava“ proslavljena je velikom svečanošću 1927. godine. Na proslavi je sudjelovalo Pjevačko društvo „Lisinski“ iz Zagreba koje je s Pjevačkim društvom „Tomislav“ održavalo koncerte. Dio je proslave bilo postavljanje spomen ploče na kuću u kojoj se rodio hrvatski skladatelj Vilko Novak u Aninoj ulici 2 u Varaždinu.¹⁰² Društvo je bilo izuzetno cijenjeno, što potvrđuje činjenica da im je hrvatski skladatelj Božidar Širola dao svoje najnovije djelo *Missa poetica* na prvu izvedbu. Djelo su izveli u velikoj dvorani gradskog kazališta 21. travnja 1928. godine.¹⁰³ Koncert se prenosio preko radija širom zemlje i u inozemstvo. Božidar Širola prisustvovao je koncertu te iskazao svoje oduševljenje izvedbom.¹⁰⁴ „Tomislav“ je narednih godina nastavio nizati uspjehe, a njegov je rad završio početkom Drugoga svjetskog rata.¹⁰⁵

RADNIČKO NAOBRAZBENO DRUŠTVO „SLOBODA“

Osnovano 1905. godine Radničko naobrazbeno društvo „Sloboda“ nakon prekida djelovanja tijekom rata ponovno započinje s radom 1918. godine kada za prvi svibnja održava radničku zabavu na kojoj je nastupio pjevački zbor druš-

¹⁰¹ *Narodno jedinstvo* najavljujući koncert piše: „Tim koncertom hoće Tomislav da oživi uspomenu na one velike duhove ilirskoga pokreta, koji pod ilirskim imenom ne samo pobudiše narodnu svijest Hrvata već i udariše temelje hrvatskoj glazbenoj kulturi. Nadamo se za to, da će Varaždinci listom pohrliti na taj koncert – koji je u ostalom početak velike varaždinske kulturne slave od 15. do 16. studenoga – i tako manifestirati svoje poštovanje i zahvalnost stvaraocima hrvatske muzičke umjetnosti.“ („Koncert“, *Narodno jedinstvo*, 12. studenoga 1925., br. 26, str. 3); V. HUZZJAN, A. ŠKRILJEVEČKI i S. TEŽAK, n. dj., 98, 220.

¹⁰² GMV 55657, Plakat proslave desete godišnjice opstanka Varaždinskog pjevačkog društva „Tomislav“, Tiskara Stifler, Varaždin, 1927. godina; „Varaždinsko pjevačko društvo ‘Tomislav’“, *Narodno jedinstvo*, 12. svibnja 1927., br. 19, str. 2; „Varaždinsko pjevačko društvo ‘Tomislav’“, *Narodno jedinstvo*, 23. lipnja 1927., br. 25, str. 2; K. FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, 288–289; V. HUZZJAN, A. ŠKRILJEVEČKI i S. TEŽAK, n. dj., 94, 227.

¹⁰³ GMV KPO 9730, Program koncerta *Missa poetica* varaždinskog Pjevačkog društva „Tomislav“ održanog u travnju 1928. godine, Tiskara Stifler, Varaždin, 1928. godina; „Varaždinsko pjevačko društvo ‘Tomislav’“, *Narodno jedinstvo*, 23. veljače 1928., br. 8, str. 2; „Koncert“, *Narodno jedinstvo*, 12. travnja 1928., br. 15, str. 2.

¹⁰⁴ „Povodom koncerta varažd. pjev. društva ‘Tomislav’“, *Narodno jedinstvo*, 10. svibnja 1928., br. 19, str. 2: Božidar Širola uputio je „Tomislavu“ pismo koje je djelomično prenijelo *Narodno jedinstvo*. U pismu navodi: „Neobično se radujem, da sam mogao doživjeti zajedno s Tomislavom, s kojim me vežu već godinama prijateljske veze, jedan zajednički uspjeh. Vjerujte, da sam iskreno govorio, kada sam odmah iza koncerta u Varaždinu isticao osobitosti i vrednote Vašeg uspješnog nastupa i lijepe interpretacije mog djela. I danas, kada je nervoza svečanosti nestala, ostao je u meni trajan i dubok dojam doživljaja umjetničkog. Vaša me interpretacija neobično duboko potresla.“

¹⁰⁵ K. FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, 291.

tva.¹⁰⁶ Rad Društva obuhvatio je nekoliko područja. Razvoju kulture u gradu doprinijelo je koncertima i slavljenjem narodnih običaja. U prvoj polovici 1919. godine Društvo je redovito održavalo plesne zabave u gradu.¹⁰⁷ Tijekom naredne tri godine nekoliko je puta raspušteno. Godine 1920. „Sloboda“ je proslavila petnaestu godišnjicu svojega djelovanja koncertom s plesom u kolodvorskoj restauraciji. Na vokalnome koncertu sudjelovala su društva „Vila“ i „Vijenac“. Tisak pozitivno piše o proslavi te navodi da si je njime „Sloboda“ *osvjetlala lice, a red, disciplina i susretljivost naspram gostiju došlo je ovaj puta do izražaja, pak možemo kazati, da su time prednjačili svim ostalim društvima*.¹⁰⁸ Godine 1921. Društvo mijenja naziv u Radničko pjevačko društvo „Sloboda“. Njegov rad nije bio toliko obuhvatan te ga odlikuje manja angažiranost i prisutnost u životu grada od ostalih društava. Od 1929. godine Društvo postaje aktivnije jer mu se tada počinju priključivati novi članovi koje je karakterizirao revolucionarni duh.¹⁰⁹

Značajan doprinos kulturnome životu Varaždina u tome razdoblju Društvo je dalo knjižnicom koja je djelovala u sklopu „Slobode“ od 1906. godine. Društvo je prikupljalo donacije knjiga za knjižnicu te priložima s održanih proslava kupovalo nove knjige. Godine 1947. ujedinjenjem njezinih zbirki s Hrvatskom čitaonicom i Gradskom pučkom knjižnicom položeni su temelji suvremene Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin.¹¹⁰

VARAŽDINSKO MUZEALNO DRUŠTVO

Jedan od najznačajnijih događaja u kulturnome životu Varaždina u desetljeću nakon Prvoga svjetskog rata bila je Kulturno-historijska izložba te posljedično otvaranje varaždinskoga muzeja. Za organizaciju izložbe zaslužna je Varaždinska gimnazijska ekstenza, odnosno njezin Izložbeni odbor čiji je predsjednik bio Nikola Pečornik, a tajnik Krešimir Filić.¹¹¹ Izložba je u tisku najavljena kao kul-

¹⁰⁶ Isto, 276–278.

¹⁰⁷ GMV KPO 11007 i GMV KPO 11008, Letci s pozivom na plesni vjenčić Radničko naobrazbenog društva „Sloboda“, Tiskara Platzer, Varaždin, 1919. godina; GMV PO 3290, Oglas Radničko naobrazbenog društva „Sloboda“ o održavanju koncerta u Varaždinu 6. ožujka 1919. godine, Tiskara Platzer, Varaždin, 1919. godina.

¹⁰⁸ „Radničko naobrazbeno društvo ‘Sloboda’“, *Slobodni građanin*, 24. srpnja 1920., br. 44, str. 3; KASABLIJA, „Proslava 15 godišnjeg opstanka radničkog naobrazbenog i pjevačkog društva ‘Sloboda’ u Varaždinu“, *Slobodni građanin*, 7. kolovoza 1920., br. 46, str. 3.

¹⁰⁹ K. FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, 278.

¹¹⁰ Marijan KRAŠ, „Gradska knjižnica Varaždin od 1947. do 2007. godine“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 19, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2008., 175–177; Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, URL: <https://bit.ly/2NwbO9R> datum pristupa: 8. listopada 2018.

¹¹¹ Siniša HORVAT, „Najistaknutiji ekstenzini djelatnici“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 14–15, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Zagreb –

turni događaj za čitavu zemlju, a ne samo za naš Varaždin.¹¹² Otvorena je 1923. godine u varaždinskoj Gimnaziji. Građanstvo, plemići, crkvene i građanske institucije i udruge sudjelovale su posudbom predmeta. Zbog količine izloženih predmeta od povijesnog i umjetničkog značaja, izložba je bila poticaj osnivanju muzeja. S tim je ciljem u listopadu 1923. godine osnovano Varaždinsko muzealno društvo koje je brojilo oko sto članova.¹¹³

Gradski muzej Varaždin otvoren je 16. studenoga 1925. godine u spomen tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva.¹¹⁴ Prvi muzejski postav prikazivao je svu raskoš i bogatu povijest grada Varaždina i njegove okolice te je izazvao veliko zanimanje i oduševljenje građana.¹¹⁵ Predsjednik Varaždinskog muzealnog društva od 1925. godine i prvi kustos novoosnovanog Muzeja bio je Krešimir Filić. Društvo je bilo zaduženo za utemeljenje Muzeja i njegovo djelovanje u koje je ulazilo prikupljanje predmeta, uređenje muzejskog prostora u varaždinskome Starome gradu, izlaganje predmeta i njihova zaštita, organiziranje izložbi, koncerata i predavanja te izdavanje publikacija. Pod upravom Varaždinskog muzealnog društva uređen je stalni postav Muzeja koji se svake godine širi, a fundus se obogaćuje novim predmetima koje Društvo revno prikuplja. Osim što se za izlaganje muzejskih predmeta priređuju prostorije u Starome gradu, uređuje se i park koji ga okružuje. Društvo je raznim aktivnostima i članarinama uvelike financiralo rad Muzeja i upravljalo njime do 1946. godine.¹¹⁶ Zahvaljujući njihovom djelovanju i priložima dobrotvora, Muzej se u prvih deset godina djelovanja ubrzano razvija i bilježi dobru posjećenost.¹¹⁷

Varaždin, 2004., 124; Spomenka TEŽAK, „Varaždinsko muzealno društvo i Franjo Košćec, *Franjo Košćec i njegovo djelo 1882. – 1968.*“, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 13. i 14. studenoga 2008. u Varaždinu, urednici Miroslav ŠICEL i Branko SPEVEC, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin – Gimnazija Varaždin – Gradski muzej Varaždin – Hrvatsko entomološko društvo, Zagreb – Varaždin, 2008., 71–72.

¹¹² „Kulturno-historijska izložba grada Varaždina“, *Narodno jedinstvo*, 5. svibnja 1923., br. 18, str. 4.

¹¹³ S. TEŽAK, n. dj., 72.

¹¹⁴ Varaždinska gimnazijska ekstenza i Varaždinsko muzealno društvo planirali su otvorenjem Muzeja i otkrivanjem spomen-ploče na kući Vatroslava Jagića ponovno proslaviti tisućgodišnjicu Hrvatskoga Kraljevstva, no zbog pritiska, navedena je proslava i njezin program ipak na kraju u novinama predstavljen kao *velika varaždinska kulturna slava*. Više o tome V. HUZZAN, „Uloga Krešimira Filića u proslavi tisuću godina postojanja Hrvatskog kraljevstva u Varaždinu 1925. godine“, 75–103.

¹¹⁵ Ljerka ŠIMUNIĆ, „Uz 80. obljetnicu Gradskog muzeja Varaždin 1925. – 2005.“, *Informatica museologica*, vol. 36, br. 1–2, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 2006., 80–81.

¹¹⁶ S. TEŽAK, n. dj., 72–85.

¹¹⁷ Krešimir FILIĆ et al., „Spomenica varaždinskog muzeja: 1925. – 1935.“, *Izdanja Muzealnoga društva u Varaždinu*, br. 1, Tisak „Narodne tiskare“, Varaždin, 1935., 4.

PREOSTALA DRUŠTVA

Kulturnome životu grada Varaždina u prvih deset godina nove jugoslovenske državne zajednice doprinijela su druga građanska kulturna društva iako u znatno manjoj mjeri. Među njima valja istaknuti Varaždinsku građansku četu, dobrovoljnu postrojbu varaždinskih građana, koja je svojim prisustvom uveličala mnogobrojne svečanosti, a također je sudjelovala u skupovima u Varaždinu i izvan njega te organizirala dobrotvorne akcije, zabave s plesom i tombole.¹¹⁸ Sto sedamdeset i petu godišnjicu djelovanja proslavila je velikom svečanošću u kolovozu 1925. godine na kojoj su sudjelovala mnogobrojna domaća društva. Svetu misu zahvalnicu služio je zagrebački nadbiskup Antun Bauer. Potom je uslijedio mimohod kroz grad urešen narodnim barjacima. U kazališnoj restauraciji Krešimir Filić održao je kratko predavanje o povijesti Varaždinske građanske čete, nakon čega je priređen banket, a tjedan dana kasnije pučka zabava.¹¹⁹ Godine 1926. obnovljen je rad Društva za poljepšanje grada Varaždina, koje je radilo razne intervencije u gradu kako bi proljepšalo njegove vizure, primjerice uređilo je klizalište kod Staroga grada, a bavilo se i pitanjima uređenja parkiranih putova oko Staroga grada i podizanjem spomenika liječniku Mülleru, osnivaču gradskog šetališta.¹²⁰ Koncerte u Varaždinu priređivalo je Gimnazijsko pjevačko i tamburaško društvo „Svačić“ koje je 1921. godine proslavilo svoju petnaestu godišnjicu postojanja. Njegov je rad obilježilo djelovanje zborovođe Tomislava Miškulina koji je dirigirao gimnazijskim zborom do 1945. godine. Društvo je uglavnom izvodilo tamburaške skladbe.¹²¹ U Varaždinu su udruženje osnovali ljubitelji francuskog jezika. Cercle français (Krug ljubitelja francuskog jezika) održao je prvi sastanak u veljači 1919. godine.¹²² Prethodio je osnivanju Francuskoga kluba 1922. godine. Klub je djelovao u prostorijama Narodne čitaonice. Održavao je tečajeve francuskoga jezika, nudio je članovima literaturu i novine na francuskome jeziku, a priređivao je također popularne zabavne priredbe s

¹¹⁸ Ljerka ŠIMUNIĆ, *Varaždinska građanska četa 1750. – 2000.*, katalog izložbe održane u Gradskom muzeju Varaždin u Starome gradu od 6. prosinca 2000. godine do 21. siječnja 2001. godine, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 2000., 3, 21–22.

¹¹⁹ „Proslava 175-godišnjice opstanka varaždinske građanske čete“, *Narodno jedinstvo*, 6. kolovoza 1925., br. 12, str. 4.

¹²⁰ „Društvo za poljepšanje grada Varaždina“, *Narodno jedinstvo*, 24. lipnja 1926., br. 24, str. 3; „Skizalište“, *Narodno jedinstvo*, 30. prosinca 1926., br. 51, str. 2.

¹²¹ K. FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, 96.

¹²² „Cercle français“, *Volja naroda*, 20. veljače 1919., br. 8, str. 3; Drago BIŠĆAN, „Francuski klub (Cercle français) 1922. – 1953.“, *Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin*, br. 1, Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, Varaždin, 1995., 59.

plesom koje su imale kulturno-umjetnički program sastavljen od pjevanja, recitiranja pjesama i izvođenja igrokaza na francuskome jeziku.¹²³

U gradu su kulturne događaje organizirala razna dobrotvorna i gospodarska društva radi potreba iz kojih su osnovana. Varaždinska dobrotvorna društva svojim su aktivnostima prikupljala priloge za siromašne i djecu. Na tome području treba spomenuti djelovanje Društva jugoslavenskih žena za zaštitu djece u Varaždinu koje je priređivalo izložbe, čajanke, pokladne plesove i koncerte u humanitarne svrhe.¹²⁴ Društvo Varaždinske Hrvatice nakon organiziranja proslave tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva bavilo se humanitarnim radom. Priređivalo je razna događanja, predavanja, čajanke, izložbe ručnih radova i plesove u skladu sa svojim poslanjem. Ujedno su nastavile širiti narodnu svijest, primjerice 1928. godine organizirale su matineju čija su sredstva išla za podizanje spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu.¹²⁵ Varaždinske Hrvatice priredile su 1926. godine u varaždinskome kazalištu *Izložbu narodnih ručnih radnji* na kojoj su bile izložene narodne nošnje i ručni radovi iz hrvatskih krajeva, među njima i skupocjeni ručni radovi koji su se čuvali u novotvorenome varaždinskome Muzeju.¹²⁶ U gradu je postojalo nekoliko ženskih društava koja su se udružila za godišnju proslavu Majčina dana i zajednički organizirala priredbu humanitarnoga i karitativnoga karaktera. Među društvima su bile Varaždinske Hrvatice, Varaždinske žene, Izraelitičko gospojinsko dobrotvorno društvo i Ženski pokret.¹²⁷ Podružnica Hrvatskog prosvjetnog i kulturnog društva „Napredak“ u Varaždinu djelovala je prije svega za pomoć siromašnim učenicima. U skladu s time organizirala je koncerte, priredbe i zabave razne tematike, na kojima su se izvodile narodne skladbe, ali i operne arije, a izdavala je i zabavno-poučni kalendar.¹²⁸ „Napredak“ se udružio s Društvom „Hrvatski Radiša“ te su zajedno izdali veliki ilustrirani kalendar za 1926. godinu, *hrvatsku pučko-prosvjetnu knjigu*, u kojoj su se nalazile pjesme, pripovijetke te poučni članci o kulturi, obrtništvu i pučkoj prosvjeti.¹²⁹ Zanatlijsko i pomoćničko društvo, obrtničko društvo humanitarnoga karaktera,

¹²³ D. BIŠĆAN, „Francuski klub (Cercle français) 1922. – 1953.“, 59–61.

¹²⁴ „Društvo jugoslavenskih žena za zaštitu djece u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 6. svibnja 1922., br. 18, str. 5; „Pokladni ples jugoslavenskih žena za podpomaganje siročadi“, *Narodno jedinstvo*, 11. ožujka 1922., br. 10, str. 3.

¹²⁵ „Varaždinske Hrvatice“, *Narodno jedinstvo*, 15. studenoga 1928., br. 46, str. 2.

¹²⁶ „Izložba narodnih ručnih radnja“, *Narodno jedinstvo*, 10. lipnja 1926., br. 22, str. 2.

¹²⁷ „Majčin dan“, *Narodno jedinstvo*, 10. svibnja 1928., br. 19, str. 2.

¹²⁸ „Napredak“, *Narodno jedinstvo*, 3. lipnja 1922., br. 22, str. 5; „Zabava ‘Napretka’ u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 9. rujna 1922., br. 36, str. 4; „Napretkov kalendar“, *Narodno jedinstvo*, 24. studenoga 1923., br. 47, str. 3; „Koncert Napretka“, *Naše pravice*, 28. kolovoza 1924., br. 9, str. 3; „Napretkov dan“, *Narodno jedinstvo*, 28. svibnja 1925., br. 2, str. 4.

¹²⁹ „Kalendar Hrvatskoga Radiša“, *Narodno jedinstvo*, 5. studenoga 1925., br. 25, str. 4.

priredivalo je plesne vjenčice i pučke zabave najčešće povodom praznika i blagdana za potporu svojim članovima.¹³⁰ Varaždinski tipografi također su priredivali dobrotvorne plesove i zabave, među njima *Katarinsku zabavu* uz sudjelovanje domaćega tamburaškog zbora i pjevačkoga zbora društva „Slobode“ u studenome 1918. godine i zabavu s krabuljnim plesom u veljači 1919. godine popraćenu gradskom glazbom.¹³¹ Prvi hrvatski dobrovoljni vatrogasni zbor u Varaždinu redovito je održavao vatrogasne plesove početkom godine.¹³² Za *Sjajni ples*, koji je organiziran za sve slojeve građanstva u velikoj kazališnoj dvorani 1. veljače 1919. godine, uzvanici su primili plesne redove po nacrtu Ive Režeka.¹³³ Godine 1924. proslavljena je 60. godišnjica Prvog hrvatskog dobrovoljnog vatrogasnog zbora u Varaždinu koja se sastojala od svečane povorke vatrogasaca, članova varaždinskih građanskih društava i predstavnika vlasti, blagoslova zvona za crkvu svetoga Florijana, svete mise, blagoslova vrpce, koju je kuma Anka plemenita Kiš Šaulovečki darovala društvenom barjaku, mimohoda četa, svečane sjednice, banketa, javne vježbe i pučke zabave u dvorištu Vatrogasnoga doma.¹³⁴

ZAKLJUČAK

Zahvaljujući djelovanju varaždinskih građanskih društava u prvim godinama novonastale jugoslavenske državne zajednice u Varaždinu su organizirana slavlja narodnih praznika i spomendana. Događanjima je obilovao početak i kraj godine, odnosno vrijeme poklada i Silvestrova. Prema pisanju tadašnjih novina među varaždinskim građanima veliku je popularnost uživalo Hrvatsko radničko pjevačko društvo „Vijenac“ zbog priređivanja jednostavnih priredaba, kojima su oživjeli narodne običaje, za razliku od sjajnih plesova koje su organizirala druga društva.

U tome razdoblju valja istaknuti jednu osobu koja je svojim radom obilježila djelovanje velikog broja varaždinskih društava i kulturnih institucija – Krešimira Filića. Također valja naglasiti djelovanje Pjevačkoga društva „Tomislav“ koje je postiglo visoku kvalitetu stvaralaštva ne samo u Varaždinu nego u čitavoj državi.

¹³⁰ „Opet ples“, *Slobodni građanin*, 10. svibnja 1919., br. 7, str. 4; „Pučka zabava“, *Narodno jedinstvo*, 8. srpnja 1922., br. 27, str. 3; „Zanatlijsko i pomoćničko društvo u Varaždinu“, *Narodno jedinstvo*, 13. prosinca 1928., br. 50, str. 2.

¹³¹ „Dobrotvorna tipografska zabava“, *Volja naroda*, 21. studenoga 1918., br. 23, str. 4; „Tipografska zabava s krabuljnim plesom“, *Volja naroda*, 6. veljače 1919., br. 6, str. 2.

¹³² Julije JANKOVIĆ et al., *Zbornik: Hrvatsko vatrogastvo: prvi hrvatski dobrovoljni vatrogasni zbor u Varaždinu: kolijevka hrvatskog vatrogastva: 1864. – 1994.*, DVD 1. hrvatski dobrovoljni vatrogasni zbor u Varaždinu, Varaždin, 1994., 112, 114–115, 117, 119, 122.

¹³³ „I. hrv. vatrogasni zbor u Varaždinu“, *Volja naroda*, 30. siječnja 1919., br. 5, str. 2; U izvještaju s Vatrogasnoga plesa *Volja naroda* piše: *Jedna od najuspjelijih zabava, dupkom posjećena, sklad i veselje do zore.* („Vatrogasni ples“, *Volja naroda*, 6. veljače 1919., br. 6, str. 2).

¹³⁴ V. HUZZJAN, A. ŠKRILJEVEČKI i S. TEŽAK, n. dj., 203; J. JANKOVIĆ et al., n. dj., 128–130.

Po okončanju Prvoga svjetskog rata prisutan je zanos i polet među građanstvom, ističu se narodni simboli u gradu, održavaju se koncerti domaćih skladatelja, a društva priređuju velike javne proslave raznih obljetnica s posebno osmišljenim kulturno-umjetničkim programima. Među njima najznačajnija je proslava tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva koja je bila opažena i izvan Varaždina. Međutim, protjecanjem godina vidi se sve veće uvlačenje ideje jugoslovenstva koje je čak donijelo do razilaženja u pojedinim društvima.

IZVORI

1. Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, Raspored svečane matinee u proslavu 50. godišnjice Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ u Varaždinu 31. svibnja 1925. godine.
2. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV KPO 11007 i GMV KPO 11008, Letci s pozivom na plesni vjenčić Radničko naobrazbenog društva „Sloboda“, Tiskara Platzer, Varaždin, 1919. godina.
3. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV KPO 4577, Plakat Varaždinskih Hrvatica „Tomislav“ kojim pozivaju na obilježavanje tisućite obljetnice krunidbe prvog hrvatskog kralja Tomislava na Duvanjskom polju, Tiskara Stifler, Varaždin, 1925. godina.
4. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV KPO 9787, Poziv na učešće u proslavi 50. obljetnice Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ upućen Društvu „Tomislav“, 1925. godina.
5. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV KPO 9730, Program koncerta *Missa poetica* varaždinskog Pjevačkog društva „Tomislav“ održanog u travnju 1928. godine, Tiskara Stifler, Varaždin, 1928. godina.
6. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV KPO 12713, Razglednica s prikazom simbola Hrvatskog sokola u Varaždinu uz 20. obljetnicu, 1923. godina.
7. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV KPO 4649, „Sokoli, Hrvati!“, plakat kojim se poziva sadašnje i nove članove Hrvatskog sokola na izvanrednu skupštinu u kazališnu restauraciju 24. listopada 1919. godine, Tiskara Stifler, Varaždin, 1919. godina.
8. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV KPO 9783, Zahvala Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ Društvu „Tomislav“ na učešću u proslavi 50. obljetnice njihova djelovanja, 1925. godina.
9. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV PO 3571, Dopis Društva Hrvatica Katarina grofica Zrinski Hrvatskom pjevačkom društvu „Vila“ u Varaždinu s pozivom na prisustvovanje proslavi tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva u Zagrebu, 15. listopada 1925. godine.

10. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV PO 3299, Dopisnica s motivima Varaždina i simbolima i likom sokola tiskana prigodom 20. obljetnice Hrvatskog sokola u Varaždinu, 1923. godina.
11. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV PO 3290, Oglas Radničko naobrazbenog društva „Sloboda“ o održavanju koncerta u Varaždinu 6. ožujka 1919. godine, Tiskara Platzter, Varaždin, 1919. godina.
12. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV PO 3568, Poziv Hrvatskom pjevačkom društvu „Vila“ na svečano otvaranje Kulturno-historijske izložbe grada Zagreba koju je priredio Odbor zagrebačkih Hrvatica povodom tisućugodišnjice Hrvatskog Kraljevstva, 29. rujna 1925. godine.
13. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV PO 3728, Pristupnica Hrvatskom pjevačkom društvu „Vila“, Lazar Viktor Deutsch kao član utemeljitelj, Tiskara Platzter, Varaždin, 10. prosinca 1918. godine.
14. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV PO 3729, Pristupnica Hrvatskom pjevačkom društvu „Vila“, Julio Schwarz kao član utemeljitelj, Tiskara Platzter, 13. prosinca 1918. godine.
15. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV PO 3731, Pristupnica Hrvatskom pjevačkom društvu „Vila“, Hinko Moses kao član utemeljitelj, Tiskara Platzter, Varaždin, 10. prosinca 1918. godine.
16. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 54392, Brošura varaždinskog Pjevačkog društva „Tomislav“ s programima koncerata u Šibeniku, Splitu, Dubrovniku i Sarajevu u svibnju 1926. godine te malom poviješću Društva, Tiskara Stifler, Varaždin, 1926. godina.
17. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 59641, Dopisnica s prikazom proslave tisućugodišnjice Hrvatskog Kraljevstva u Varaždinu i posvete sokolskog barjaka, Atelje Eduard Horvatić, Varaždin, 12. srpnja 1925. godine.
18. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 4671, Letak kojim Hrvatski konjanički sokol i Hrvatski sokol pozivaju građane na proslavu tisućugodišnjice Hrvatskog Kraljevstva 12. srpnja 1925. godine.
19. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 60613, Plakat koncerta varaždinskog Pjevačkog društva „Tomislav“ *Missa quatuor vocum super mixolydium*, Tiskara Stifler, Varaždin, 1925. godina.
20. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 55657, Plakat proslave desete godišnjice opstanka Varaždinskog pjevačkog društva „Tomislav“, Tiskara Stifler, Varaždin, 1927. godina.
21. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 72341, Program koncerta duhovnih skladbi varaždinskog Pjevačkog društva „Tomislav“, 1927. godina.
22. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 59167, Program koncerta Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ u Čakovcu, Tiskara Platzter, Varaždin, 7. veljače 1926. godine.

23. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV PO 3300, Program proslave dvadesete godišnjice osnutka Hrvatskog sokola u Varaždinu, Tiskara Stifler, Varaždin, 1923. godina.
24. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 59160, Program Silvestrove večeri 1928. godine Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“, Narodna tiskara Bogdana Svobode, Varaždin, 1928. godina.
25. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 59158, Raspored koncerta Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ u Plitvičkim jezerima i Gospiću, Tiskara Stifler, Varaždin, 1926. godina.
26. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 60671, Raspored događanja povodom proslave 50. godišnjice Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“, Narodna tiskara Bogdana Svobode, Varaždin, 1925. godina.
27. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 54354, Raspored i tekstovi koncerta u korist pučke prosvjete pjevačkog zbora Varaždinskog jugoslavenskog kluba „Tomislav“ u Rogaškoj Slatini, 15. kolovoza 1919. godine.
28. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 60674, Raspored vokalnog koncerta Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“ u Varaždinskim Toplicama, Narodna tiskara Bogdana Svobode, Varaždin, 1926. godina.
29. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 71869, Tiskani oglas (Poziv) Hrvatskog pjevačkog društva „Vila“, Varaždin, 1918. godina.
30. Novine digitalizirane na portalu Novinstvo Varaždina: *Hrvatsko jedinstvo* god. 1938./br. 29. *Hrvatsko pravo* god. 1918./br. 5. *Narodno jedinstvo* god. 1921./br. 3, god. 1922./br. 1, br. 8, br. 10, br. 18, br. 22, br. 27., br. 28, br. 37, br. 39., br. 41 i br. 50, god. 1923./br. 3, br. 9, br. 18, br. 32, br. 33, br. 40 i br. 43, god. 1925./br. 1, br. 6, br. 12, br. 24, br. 26 i br. 33, god. 1926./br. 22, br. 24, br. 25, br. 47 i br. 51, god. 1927./br. 19, br. 25, br. 29 i br. 47, god. 1928./br. 8, br. 14, br. 15, br. 19, br. 45, br. 46 i br. 50. *Naše pravice* god. 1924./br. 2, br. 4 i br. 22. *Slobodni gradjanin* god. 1919./br. 5, br. 7, br. 16 i br. 20, god. 1920./br. 44, br. 46, br. 50, br. 51, br. 67 i br. 68. *Volja naroda* god. 1918./br. 17, br. 20, br. 23, br. 24 i br. 27, god. 1919./br. 4, br. 5, br. 6, br. 7, br. 8, br. 9, br. 10, br. 32, br. 34, br. 36 i br. 46.

LITERATURA

1. Stjepan BELOŠEVIĆ, *Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin / napisao Stjepan Belošević, Gornjo-Stubički veliki župan Županije varaždinske i slob. kralj. grada Varaždina*, Vlastita naklada, Zagreb, 1926.
2. Drago BIŠĆAN, „Francuski klub (Cercle français) 1922. – 1953.“, *Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin*, br. 1, Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, Varaždin, 1995., 57–62.

3. Drago BIŠĆAN, „Gradska pučka knjižnica 1919. – 1947.“, *Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin*, br. 1, Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, Varaždin, 1995., 37–48.
4. Drago BIŠĆAN, „Narodna čitaonica (1918. – 1939.) – Hrvatska čitaonica (1939. – 1947.)“, *Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin*, br. 1, Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, Varaždin, 1995., 49–56.
5. Đurđica CESAR, „Pregled povijesti Varaždina u prvoj polovici dvadesetog stoljeća“, *Franjo Košćec i njegovo djelo 1882. – 1968.*, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 13. i 14. studenoga 2008. godine u Varaždinu, urednici Miroslav ŠICEL i Branko SPEVEC, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin – Gimnazija Varaždin – Gradski muzej Varaždin – Hrvatsko entomološko društvo, Zagreb – Varaždin, 2008., 1–13.
6. Krešimir FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, Muzička škola Varaždin, Varaždin, 1972.
7. Krešimir FILIĆ et al., „Spomenica varaždinskog muzeja: 1925. – 1935.“, *Izdanja Muzealnoga društva u Varaždinu*, br. 1, Tisak „Narodne tiskare“, Varaždin, 1935.
8. Rudolf HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Grad Varaždin, Varaždin, 1993.
9. Siniša HORVAT, „Djelovanje varaždinske sveučilišne i srednjoškolske mladeži tijekom Prvoga svjetskog rata“, *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. – 1918.*, zbornik radova sa znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Varaždinu 3. i 4. srpnja 2014. godine, glavni urednik Stjepan DAMJANOVIĆ, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Zagreb – Varaždin, 2014., 349–370.
10. Siniša HORVAT, „Historijat varaždinske gimnazijske ekstenze“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 14-15, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2004., 73–86.
11. Siniša HORVAT, „Najistaknutiji ekstenzini djelatnici“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 14-15, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2004., 117–132.
12. Vladimir HUZZAN, „Uloga Krešimira Filića u proslavi tisuću godina postojanja Hrvatskog kraljevstva u Varaždinu 1925. godine“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 23, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2012., 75–103.
13. Vladimir HUZZAN, Ana ŠKRILJEVEČKI i Spomenka TEŽAK, autori biografskih jedinica u *Krešimir Filić, Povijesni natpisi grada Varaždina*, urednici Vladimir HUZZAN i Spomenka TEŽAK, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Gradski muzej Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2017.

14. Julije JANKOVIĆ et al., *Zbornik: Hrvatsko vatrogastvo: prvi hrvatski dobrovoljni vatrogasni zbor u Varaždinu: kolijevka hrvatskog vatrogastva: 1864. – 1994.*, DVD 1. hrvatski dobrovoljni vatrogasni zbor u Varaždinu, Varaždin, 1994.
15. Ivančica JEŽ, „Varaždinsko ‘Društvo narodno’ – prva hrvatska narodna čitaonica (1838. – 1848.)“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, vol. 53, br. 1, Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb, 2010., 120–131.
16. Ana KANIŠKI, „Kulturni i umjetnički život grada Varaždina za Prvoga svjetskog rata“, *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. – 1918.*, zbornik radova sa znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Varaždinu 3. i 4. srpnja 2014. godine, glavni urednik Stjepan DAMJANOVIĆ, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Zagreb – Varaždin, 2014., 317–348.
17. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Socijalna struktura stanovništva i položaj radnih slojeva između dva rata“, *Varaždinski zbornik 1181. – 1981.*, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. godine povodom obilježavanja 800. godišnjice grada, urednik Andre MOHOROVIĆIĆ, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Skupština općine Varaždin, Varaždin, 1983., 563–574.
18. Marijan KRAŠ, „Djelovanje prof. Krešimira Filića u varaždinskoj Narodnoj čitaonici i Gradskoj pučkoj knjižnici“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 23, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2012., 157–166.
19. Marijan KRAŠ, „Gradska knjižnica Varaždin od 1947. do 2007. godine“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 19, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Zagreb – Varaždin, 2008., 175–195.
20. Ivan KRIŠTOFIĆ, *Varaždinski sokol – i plakatom kroz povijest*, Državni arhivu u Varaždinu – Nakladnička kuća „Tonimir“ Varaždinske Toplice, Varaždin – Varaždinske Toplice, 2009.
21. Magdalena LONČARIĆ, *Politički i stranački život Varaždina 1861. – 1941.*, katalog izložbe s kronološkim pregledom važnijih političkih zbivanja, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 1994.
22. Rudolf MAIXNER, „Akademska društvo ‘Tomislav’ u Varaždinu“, *Zbornik za pučku prosvjetu*, br. 1–2, Pučko sveučilište grada Zagreba, Zagreb, 1922., 67–69.
23. Branko SVOBODA, *Sokolstvo u Varaždinu 1877. – 1923.*, Sokolsko društvo, Varaždin, 1923.
24. Ljerka ŠIMUNIĆ, „Uz 80. obljetnicu Gradskog muzeja Varaždin 1925. – 2005.“, *Informatica museologica*, vol. 36, br. 1–2, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 2006., 80–89.

25. Ljerka ŠIMUNIĆ, *Varaždinska građanska četa 1750. – 2000.*, katalog izložbe održane u Gradskom muzeju Varaždin u Starome gradu od 6. prosinca 2000. godine do 21. siječnja 2001. godine, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 2000.
26. Spomenka TEŽAK, „Varaždinsko muzealno društvo i Franjo Košćec“, *Franjo Košćec i njegovo djelo 1882. – 1968.*, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 13. i 14. studenoga 2008. u Varaždinu, urednici Miroslav ŠICEL i Branko SPEVEC, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin – Gimnazija Varaždin – Gradski muzej Varaždin – Hrvatsko entomološko društvo, Zagreb – Varaždin, 2008., 71–86.

Internetske stranice

1. Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, URL: <https://bit.ly/2NwbO9R> datum pristupa: 8. listopada 2018.

SAŽETAK

DOPRINOS VARAŽDINSKIH GRAĐANSKIH DRUŠTAVA KULTURNOME ŽIVOTU VARAŽDINA OD 1918. DO 1929. GODINE

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata varaždinska građanska društva se bude. Njihovo je djelovanje opreka gospodarskim i političkim poteškoćama u koje je grad zapao u poslijeratnim godinama. Osnaženi pridošlim članovima održavaju koncerte, igrokaze, priredbe i proslave različitoga karaktera u svojim prostorijama, gradskim restauracijama i na otvorenom. Od velikoga broja društava, klubova i udruženja, koja su se bavila kulturnim stvaralaštvom u Varaždinu, valja izdvojiti Hrvatsko pjevačko društvo „Vila“, Hrvatsko radničko pjevačko društvo „Vijenac“, Hrvatski sokol u Varaždinu i Sokolsko društvo Varaždin, Hrvatski akademski ferijalni klub „Tomislav“ i Pjevačko društvo „Tomislav“, Radničko naobrazbeno društvo „Sloboda“ i Varaždinsko muzealno društvo. Spomenuta varaždinska građanska društva nisu doprinijela kulturnome životu grada samo proslavom praznika i obilježavanjem godišnjica značajnih za hrvatsku povijest i kulturni identitet nego su bila nositelji kulturnoga života u gradu. Osnovale su ili obnovile rad ključnih kulturnih institucija u Varaždinu, koje postoje do današnjih dana, poput Gradskog muzeja Varaždin i Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin.

Ključne riječi: Varaždin; kultura; narodni običaji; Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca; varaždinska građanska društva; Gradski muzej Varaždin; Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin; Krešimir Filić.

SUMMARY

THE CONTRIBUTION OF THE VARAŽDIN CIVIL ASSOCIATIONS TO THE CULTURAL LIFE OF VARAŽDIN FROM 1918 UNTIL 1929

After the World War I Varaždin civil associations begin to awake. Their activity was opposed to the economic and political difficulties that the city had suffered in the post-war years. Strengthened by the new members, they perform concerts, plays, celebrations and varied events in their premises, city restaurants and in the open air. From the large number of companies, clubs and associations that were dealing with cultural creativity in Varaždin, we should single out Croatian Singing Society "Vila", Croatian Workers' Singing Society "Vijenac", Croatian Falcon in Varaždin, Falcon Society Varaždin, Croatian Academic Youth Club "Tomislav", Singing Society "Tomislav", Workers' Educational Society "Sloboda" and Varaždin Museum Society. The aforementioned Varaždin civil associations did not contribute to the cultural life of the city simply by organizing celebrations of holidays and marking anniversaries of significance for Croatian history and cultural identity, but were the carriers of the cultural life in the city. They have established or renewed the work of the key cultural institutions in Varaždin, which are still active to this day, such as Varaždin City Museum and Varaždin Public Library "Metel Ožegović".

Key Words: Varaždin; culture; folk customs; the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes; Varaždin civil associations; Varaždin City Museum; Varaždin Public Library "Metel Ožegović"; Krešimir Filić.